

De Josephbuurt: een Gouds tuindorp

Nico Habermehl

Woningbouwvereniging Sint Joseph bouwde van 1921 tot 1923 in het gebied tussen de Karnemelksloot, de IJssellaan en de Burgemeester Martenssingel 177 volkswoningen. De woningen zijn in de loop der tijd enkele malen gerenoveerd, voor het laatst in 2000/2001. De eigenaar van de huizen, woonstichting Ter Gouw, is voornemens om in samenwerking met Zorgpartners Midden-Holland op de locatie van de oude melkfabriek aan de Karnemelksloot en het daarnaast liggende terrein een gebouw te realiseren met 23 zelfstandige zorgappartementen en 24 verpleegplaatsen. Om dit financieel mogelijk te maken, moeten de panden Lange van Wijngaerdenstraat 2 tot en met 12 en Karnemelksloot 56 tot en met 60, die deel uitmaken van de oorspronkelijke bouw, worden gesloopt. Hierdoor dreigt de toegang tot de Josephbouw, en daarmee het karakter van de buurt, onherstelbaar te worden aangetast. In dit artikel wordt stilgestaan bij de bouw en ontwikkeling van de Josephbuurt met aansluitend een pleidooi voor behoud van de met sloop bedreigde woningen.

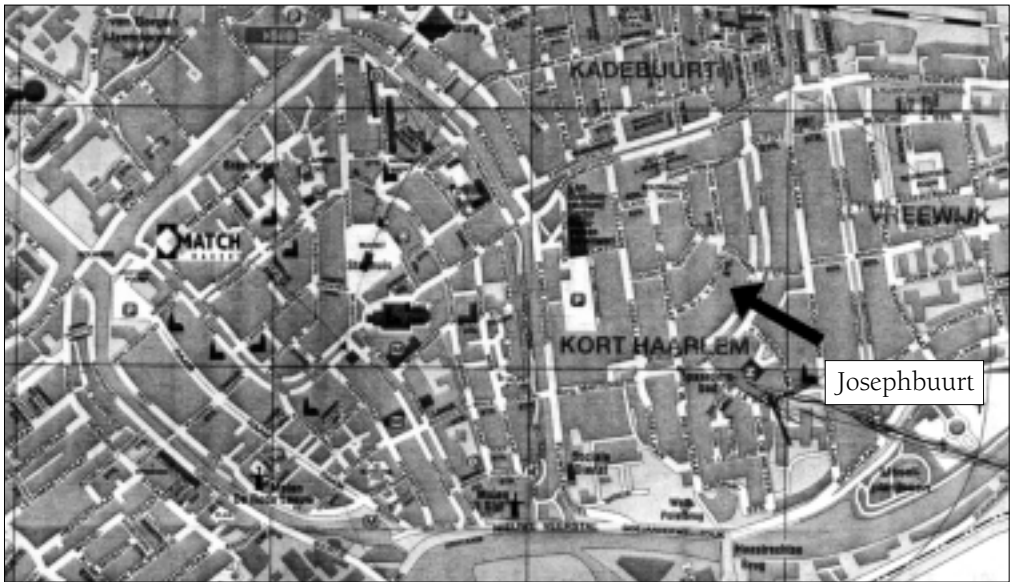
Stadsuitbreiding

Ondanks de sloop van de verdedigingsmuren, de eens zo trotse muurtorens en de fraaie stadspoorten in de eerste helft van de negentiende eeuw, vorderde de uitbreiding van Gouda buiten de singels langzaam. Tot 1870 vond bebouwing slechts plaats langs de buitenzijde van de singels en de oevers van de Gouwe en de Karnemelksloot. De toenevende industrialisatie met een groeiende arbeidersklasse leidde tussen 1870 en 1900 tot de bouw van arbeiderswoningen aan de Boelekade, de Spoorstraat en enkele straten achter de Kattensingel. Tevens werd een begin gemaakt met de aanleg van de Prins Hendrikstraat en de Herenstraat in Korte Akkeren. Particuliere aannemers, die hierin een bron van inkomsten zagen, realiseerden deze bebouwing. Vaak werden de woningen in het wilde weg neergezet, liet de kwaliteit te wensen over en was de infrastructuur gebrekkig.

Om een einde te maken aan deze misstanden, werd in 1901 de Woningwet van kracht. Deze wet stelde niet alleen eisen aan de kwaliteit van de nieuw te bouwen huizen, maar legde steden met meer dan 10.000 inwoners ook de verplichting op uitbreidingsplannen te ontwikkelen. Gouda ging voortvarend te werk en presenteerde reeds in 1903 een ambitieus uitbreidingsplan, dat evenwel in de ogen van Gedeputeerde Staten geen genade kon vinden. Vijf jaar later stelde de gemeenteraad een nieuw (herzien) plan van uitbreiding op. Het plan voorzag in de uitbreiding van de stad in drie richtingen: aan de westzijde van Gouda tot aan de Constantijn Huygensstraat, aan de noordzijde in een boog om de Katten- en Blekerssingel, en aan de oostzijde tot de Krugeraan. Dit plan werd door Gedeputeerde Staten goedgekeurd. De uitvoering ervan nam veel tijd in beslag met het onvermijdelijke gevolg dat het plan een aantal malen moest worden bijgesteld.

Volkshuisvesting

De eerste buiten de singels gebouwde arbeiderswoningen waren klein, vochtig en boden weinig comfort. Met de Woningwet van 1901 kwam hierin verbetering. Deze wet bevorderde ook de oprichting van woningbouwverenigingen, veelal met een eigen signatuur, al sloot dat samenwerking niet uit. Gouda telde de eerste decennia van de twintigste eeuw vier woningbouwverenigingen: Het Volksbelang (socialistisch), De Goede Woning

(protestant), Sint Joseph (rooms-katholiek) en het niet tot een 'zuil' behorende Ons Ideaal. Zij speelden een belangrijke rol bij de uitbreiding van de stad. Zo werd in opdracht van woningbouwvereniging Het Volksbelang in 1915 het Rode Dorp gebouwd. Zes jaar later gaf de in 1918 opgerichte woningbouwvereniging Sint Joseph opdracht tot de bouw van 177 volkswoningen in Kort Haarlem. In 1923 lieten de woningbouwverenigingen Ons Ideaal en De Goede Woning het complex Westerkade/Snoystraat bouwen. Zij boden hun leden sobere, maar kwalitatief goede woningen. Na de Tweede Wereldoorlog komt de sociale woningbouw tot ontwikkeling, die zich kenmerkt door een grotere eenvormigheid.

Decennia lang was de Josephbuurt het enige complex woningen van woningbouwvereniging Sint Joseph. In 1950 maakte de woningbouwvereniging een begin met de bouw van een complex woningen in Korte Akkeren, gegroepeerd rond de Vossiusstraat. In het begin van de jaren zeventig had Sint Joseph het beheer over 657 woningen; nog geen twintig jaar later was dit aantal opgelopen tot ruim 2.200. De rooms-katholieke identiteit van deze woningbouwvereniging bleef lange tijd gehandhaafd. Zo werd het zeventigjarige bestaan van Sint Joseph in 1989 nog gevierd met een dankzeggingsmis in de Heilige Sacramentskerk in de Tollensstraat. Thans maakt Sint Joseph deel uit van woonstichting Ter Gouw, met 4.725 woningen de grootste woonstichting in Gouda.

Tuindorpen

In reactie op de ongezonde en overvolle arbeiderswijken ontstond in Engeland aan het einde van de negentiende eeuw het tuindorp, waarin de snel groeiende bevolking in een parkachtige omgeving onderdak vond. Al vrij snel raakte de tuinstadbeweging bekend in Duitsland en kwam vandaar naar Nederland. De tuin- of parkdorpen, waarvan in ons land het eerste voorbeeld uit 1911 dateert, waren ruim opgezet met van tuinen voorzien eengezinswoningen, hadden brede op een plein uitkomende straten en kenden gemeenschappelijke voorzieningen als winkels, scholen, badhuizen en vergaderlokalen. Bekende voorbeelden zijn de wijk Het Lansink in Hengelo (1911) en het Rotterdamse Vreewijk (1913). Omdat het onderhouden van de woningcomplexen in Vreewijk te duur was, werden de woningen zo licht mogelijk uitgevoerd met lage muren en een hoge kap.

Het eerste Goudse tuindorp was het Rode Dorp langs de oostzijde van de Nieuwe

Gouwe. Het 63 woningen tellende wijkje strekt zich uit van de Ferdinand Huyckstraat tot de Kanaalstraat. De Parkweg, voorzien van een breed middengedeelte, vormt hiertussen de verbinding. Bij de renovatie in 1985 werden de bakstenen gevels voorzien van een crèmekleurige isolatielaag met als gevolg dat de detailleringen verdwenen. Het voornemen bestaat om binnen afzienbare tijd deze woningen, die veel van vocht hebben te lijden, te slopen. Een meer uitgesproken tuindorp is de Josephbuurt.

Zoutmanplein, circa 1925. Collectie: auteur.

Aanleg van de Josephbuurt

De gemeente Gouda verleende in 1921 aan de rooms-katholieke woningbouwvereniging Sint Joseph voor de bouw van 177 volkswoningen een bouwvoorschot van f 1.352.000,- en een grondvoorschot van f 350.000,-. Tussen 1921 en 1923 werd de Josephbouw of -buurt, zoals de wijk in de volksmond werd genoemd, aangelegd op de plaats van de voetbalvelden van Gouda en Tot Ons Plezier (TOP). Op 15 juni 1921 plaatste de Goudse deken P. Stroomer een gedenksteen in de gevel tussen de woningen Zoutmanplein 15 en 16. Bepalend voor de structuur van dit gebied was de Burgemeester Martenssingel, die in een boog van de Karnemelksloot naar de Fluwelensingel loopt. Daarmee lag de loop van de achterliggende straten vast. Langs de Karnemelksloot was reeds vanouds bebouwing aanwezig zodat daar een doorbraak moest worden gecreëerd om de Josephbouw te ontsluiten.

De Josephbuurt is opgezet als een tuindorp, bestaande uit een aantal ruime straten en een centraal plein met groenvoorziening. In de bouw is voor de nodige afwisseling gezorgd. Soms is een huizenblok 'geknikt', verspringen geveldelen, veranderen de daken van vorm en worden portieken onder ronde bogen toegepast. Elke wand telt een aantal topgevels die met verschillende kleuren metselwerk zijn versierd.

Kenmerkend voor een tuindorp zijn de voorzieningen. Zo kende de Josephbuurt twee winkel/woonhuizen op de hoek Zoutmanplein 2/Zoutmanplein 19. Op de begane grond bevonden zich de winkels met daarboven een woonverdieping. Thans worden ook de winkels bewoond. Het blokje is rijker versierd dan de omliggende woningen. De geveltop bijvoorbeeld is in gele baksteen uitgevoerd.

Sint Josephstraat, circa 1925. Collectie: auteur.

Straatnamen

In 1921 werd het centrale plein vernoemd naar luitenant-admiraal en held van

De met sloop bedreigde woningen Karnemelksloot 56 t/m 60 in 2004. Foto: Diederick Habermehl.

De met sloop bedreigde woningen De Lange van Wijngaerdenstraat 2 t/m 12 in 2004. Foto: Diederick Habermehl.

Doggersbank Johan Arnold Zoutman (Zoutmanplein) en de straten naar woningbouwvereniging Sint Joseph (Sint Josephstraat), theoloog en wijsgeer Dirck Volkertszoon Coornhert (Coornhertstraat), kantonrechter mr. Daniel Jacob van Heusde (mr. D.J. van Heusdestraat), en patriot en stadsgeschiedschrijver mr. Cornelis Joan de Lange van Wijngaerden (De Lange van Wijngaerdenstraat). Voor laatstgenoemde straat had woningbouwvereniging Sint Joseph de naam Steens Zijnenstraat voorgesteld, naar G.J. Steens Zijnen, directeur van de Stearine Kaarsenfabriek Gouda, maar dit voorstel werd niet door de raad overgenomen. In 1924 kreeg de verbindingsweg tussen Zoutmanplein en Krugerlaan de naam Zoutmanstraat. Twee jaar later werd de weg van de Zoutmanstraat tot het terrein met de houtloodsen van de firma A. Vingerling & Zoon vernoemd naar schout-bij-nacht Pieter van Middelant (Van Middelantstraat) en de uit twee doodlopende delen bestaande weg tussen het Zoutmanplein en de Burgemeester

Martenssingel naar vice-admiraal Johan den Haen (Johan den Haenstraat). Aanvankelijk liep de Coornhertstraat niet verder dan tot de Sint Josephstraat. In 1950 werd een doorbraak gerealiseerd, zodat de Coornhertstraat op de IJssellaan kon worden aangesloten. Het vrijkomen van het terrein van houthandel A. Vingerling & Zoon in later jaren maakte het mogelijk de twee gescheiden delen van de Johan den Haenstraat op elkaar aan te laten sluiten. Op het vrijgekomen terrein werd nieuwbouw gerealiseerd.

Bewoners

Omdat de woningen waren gebouwd door een rooms-katholieke woningbouwvereniging bepaalde dat de identiteit van de buurt. In de jaren dertig, toen de crisis in alle hevigheid toesloeg en veel woningen leeg kwamen te staan, werden ook huurders van andere kerkgenootschappen en zelfs niet-kerkelijken in de buurt toegelaten. Thans speelt de godsdienstige richting geen rol meer bij het toewijzen van de woningen. In 1924 woonden in de wijk onderwijzers, politieagenten, lagere ambtenaren en vooral ambachtslieden. Veel voorkomende beroepen waren sigarenmaker, timmerman en wagenmaker. Maar ook arbeiders werden in de wijk aangetroffen: los werklieden, sjouwers en pakhuis knechten. Daarnaast woonde er een schipper, een bleker, een journalist, een plateelschilder, een rijwielhandelaar, een seinhuiswachter en een scheepskok. Vanuit godsdienstig en sociaal oogpunt gezien, was er sprake van een homogene groep bewoners.

Bombardement

Op 6 november 1944 voerden geallieerde jachtbommenwerpers luchtaanvallen uit op het strategisch belangrijke spoorwegknooppunt Gouda. De zes bommen die om acht uur 's ochtends werden afgeworpen, vormden een voorproefje van de zware luchtaanvallen die enkele uren later plaatsvonden. Het station werd zwaar beschadigd, terwijl het seinhuisje bij de tunnel volledig afbrandde. Ook ontstond er brand in de tweede en derde klas wachtkamers en in een goederenloods van de Nederlandse Spoorwegen. De ravage was enorm, niet alleen in de omgeving van het station, maar ook elders in de stad.

Een verdwaalde bom kwam terecht in de Josephbuurt. J.H. Gouka nam de dag na het bombardement de zaak in ogenschouw: 'Vanochtend ben ik eens wezen kijken naar de ravage. Tjonge wat is er een hoop kapot gegoooid. Eerst ben ik op de Karnemelksloot wezen kijken. De bom daar is in de poort achter de melkfabriek gevallen, naast de De Lange van Wijngaardenstraat. Daar zijn geen doden. Wel moesten de meeste huizen ontruimd worden, daar zij ontzet zijn'. De schade was aanzienlijk. Van de woningen De Lange van Wijngaardenstraat 8, 10 en 12 waren de achtergevels, keukens en schuren volledig verwoest. Ook de keukens en schuren van de naastliggende percelen 2, 4 en 6 hadden aanzienlijke schade opgelopen. Verder waren de daken, schoorstenen, ramen, binnenmuren en plafonds van deze woningen ernstig beschadigd. Van de percelen Karnemelksloot 56, 58, 60 en 62 hadden vrijwel alle ramen, deuren, plafonds en daken schade opgelopen. Ook elders in de Josephbuurt waren woningen beschadigd, zij het in mindere mate. Volgens Gouka waren er geen doden te betreuren. Bovendien was het aantal gewonden beperkt. Alleen N. Romeijn-Warmols en haar 11-jarige zoon Martin moesten zich voor schaaftwonden in het Van Itersonziekenhuis laten behandelen. De woningen die lichte schade hadden opgelopen, werden snel hersteld. Veel tijd nam het herstel van de woningen aan De Lange van Wijngaardenstraat in beslag: tussen de 21 en 54 weken. De totale schade bedroeg f 21.226,45, de f 694,20 huurderwing niet meegerekend. Het merendeel van de schade werd na de oorlog vergoed door het minis-

Zoutmanplein in 2004 met links op de achtergrond de met sloop bedreigde woningen De Lange van Wijngaardenstraat 2 t/m 12. Foto: Diederick Habermehl.

Detailopname van een met sloop bedreigde woning aan de De Lange van Wijngaerdenstraat. Foto: Diederick Habermehl.

terie van Wederopbouw en Volkshuisvesting.

Renovatie

In 1968/1969 kreeg het complex woningen naast het normale een buitengewoon onderhoud en werden de nodige verbeteringen aangebracht. De totale kosten bedroegen f 1.334.868,93.

Hiervan kwam een bedrag van f 27.919,14 ten laste van het onderhoudsfonds. Voor het resterende bedrag verstreekte het rijk een lening tegen een rente van 4%. Omdat de levensduur van de woningen na de renovatie nog tenminste 25 jaar zou bedragen, werd de looptijd van de geldlening op 25 jaar gesteld.

Het woningcomplex werd in 2000/2001 opnieuw gerenoveerd met uitzondering van de woningen De Lange van Wijngaerdenstraat 2 tot en met 12 en Karnemelksloot 56 tot en met 60, in totaal negen woningen. Zodra de bewoners deze panden hadden verlaten, maakte woonstichting Ter Gouw ze ongeschikt voor bewoning door het verwijderen van de vloeren en trappen. De panden moeten wijken voor een zorgcomplex. Een alternatief om de nieuwbouw te combineren met de bestaande woningen is door Ter Gouw als te duur van de hand geweest.

Alternatief

‘We gaan binnenkort een plan indienen voor nieuwbouw, en daarmee zullen we de gemeente zeker overtuigen. Er is nu eenmaal een gillende behoefte aan ouderenhuisvesting met zorg. Wij laten daarom mensen voor stenen gaan’, aldus een woordvoerder van woonstichting Ter Gouw in april 2001. Zoals het zich nu laat aanzien, krijgt Ter Gouw zijn zin. Het gemeentebestuur hecht - terecht - aan de bouw van een woonzorgcomplex en is bereid daarvoor - ten onrechte - negen woningen op te offeren. Deze houding van Ter Gouw en van het gemeentebestuur roept de nodige vragen op.

De huizen in de Josephbuurt zijn altijd eigendom van één organisatie geweest. Daardoor heeft de buurt zijn eenheid bewaard. Dat is uniek omdat veel tuindorpen hun identiteit hebben verloren door ingrepen van particuliere eigenaars. Bovendien zijn de woningen in de Josephbuurt altijd goed onderhouden. Plotseling dreigen maar liefst negen huizen, die na renovatie zeker nog 35 jaar kunnen meegaan, door sloop aan het woningaanbod te worden onttrokken. Juist woningen die geschikt zijn voor huisvesting van ouderen. Waarom deze niet laten staan en op het naastgelegen terrein van de voormalige melkfabriek de gewenste nieuwbouw realiseren, bij voorkeur laagbouw om het karakter van de Karnemelksloot niet verder aan te tasten? Het argument dat deze optie onbetaalbaar is, overtuigt niet.

‘Wij laten (...) mensen voor stenen gaan’, valt onder de categorie demagogische uitspraken. De gesuggereerde tegenstelling bestaat immers niet. Stenen zijn gemaakt door mensen en vervolgens zijn deze stenen samengevoegd tot woningen, ontleend aan de menselijke geest. Elk huis kent zijn eigen geschiedenis, gekleurd door de mensen die er wonen. Bovendien maken de woningen, die samen het tuindorp vormen, deel uit van

het individuele en collectieve geheugen. De plaats die de Josephbouw in het collectieve geheugen inneemt, is die van een schakel in de ontwikkelingsgeschiedenis van Gouda. Het is één van de eerste uitbreidingswijken van de stad, representatief voor een in die tijd heersend (en nog steeds actueel) gedachtegoed: goede en betaalbare huisvesting voor de minder gesitueerde Gouwenaar in een kleinschalige, ruim opgezette wijk, bekend als tuindorp. En, niet onbelangrijk, een buurt die na de laatste renovatie nog een reeks van jaren meekan.

Het afbreken van de woningen op de hoek Karnemelksloot/De Lange van Wijngaerdenstraat tast het karakter van de Josephbuurt onherroepelijk aan.

Ter Gouw: zorg voor een leefbare woonomgeving. Ontwikkel een alternatief plan waarbij de bestaande woningen op een verantwoorde wijze in de nieuwbouw worden ingepast.

Gemeentebestuur: neem uw verantwoordelijkheid voor het behoud van het historisch stadsbeeld, ook in de 'nieuwere' delen van Gouda. Weiger een vergunning af te geven voor de sloop van de negen woningen en ondersteun Ter Gouw bij het uitwerken van een alternatief plan. In het verleden is in Gouda al teveel onoordeelkundig gesloopt. Daar hoeft geen nieuwe mislukking aan te worden toegevoegd.

Geraadpleegde literatuur

- Bank, Jan en Maarten van Buuren, 1900: *Hoogtij van burgerlijke cultuur* (Den Haag 2000).
- Bezemer, A. en J.E.J. Geselschap, 'De ruimtelijke ontwikkeling van Gouda', in: *Gouda zeven eeuwen stad. Hoofdstukken uit de geschiedenis van Gouda* (Gouda 1972) 35-62.
- Berg, Bianca van den, *Jongere bouwkunst in Gouda. Het bouwen in de jaren 1850-1940* (Gouda 1992).
- Berg, B. van den, en H.J. Sprokholz, 'De grenzen overschreden', in: P.A.H.M. Abels, K. Goudriaan, N.D.B. Habermehl en J.H. Kompagnie (red.), *Duizend jaar Gouda. Een stadsgeschiedenis* (Hilversum 2002) 495-524.
- 'Bewoners Jozefbuurt reageren gelaten', *Goudsche Courant* (12 september 2003).
- Dam, M.J. van, H.C. van IJterzon en H.J. Maarsingh, *Gouda in de Tweede Wereldoorlog* (Delft 1995).
- Jongere bouwkunst en stedenbouw 1800-1945*. (Monumenten Inventarisatie Project [MIP]) 5 dln (Den Haag 1991).
- 'Katholieken geven St. Josephbuurt kleur', *Goudsche Courant* (15 juni 2002).
- Scheygrond, A., *De namen der Goudse straten, wijken, bruggen, sluizen, waterlopen en poorten* (Alphen aan den Rijn 1981).
- [Schrijvers, G.], 'Goudse straten en hun geschiedenis. Twee zeehelden: Zoutman en Den Haen' [Zoutmanplein en Johan den Haenstraat], *Goudsche Courant* (6 december 1958).
- 'Sloopwoningen' moeten blijven staan. Ter Gouw teruggefloten', *Goudsche Courant* (26 april 2001).
- 'Sloop voor woningen Jozefbuurt dreigt toch', *Goudsche Courant* (11 september 2003).
- Smit, Jos, 'Woonhuizen', in: Wim Denslagen (red.), *Gouda. De Nederlandse monumenten van geschiedenis en kunst* (Zeist/ Zwolle 2001) 467-483.
- 'Ter Gouw blijft overtuigd van sloopplannen', *Goudsche Courant* (19 juli 2001).
- 'Ter Gouw gaat door met sloop van monumenten', *Goudsche Courant* (23 november 2001).
- Vreeken, Annelies, 'De ruimtelijke ontwikkeling buiten de singels', in: Wim Denslagen (red.), *Gouda. De Nederlandse monumenten van geschiedenis en kunst* (Zeist/ Zwolle 2001) 450-466.
- 'Woningen Jozefbuurt moeten wijken voor zorgcomplex', *Gouds Nieuwsblad* (17 september 2003).
- 'Zeventig jaar St. Jozef', *Rijn en Gouwe* (28 oktober 1988).

Geraadpleegde archivalia

- Streekarchief Hollands Midden (SAHM), Secretariaatsarchief 1946-1975, inv.nrs. 1947, 1951.
- SAHM, *Verslag van den toestand der gemeente Gouda 1921; Idem 1922; Idem 1923*.
- SAHM, *Adresboek van Gouda 1924*.